

בס"ד

חינוך לאור הפרשה

פרשת וארא

תובנות אמכת צפרדע...

גיליון מס' 81 תש"פ

הרב יהונתן דדון

yd0527606276@gmail.com

חינוך לאור הפרשה/וארא

תובנות ממכת צפרדע...

הוא היה רתחן אמיתי, כל דבר היה מקפיץ אותו ומסעיר את אחרון נימי הדם בגופו, הוא היה מאבד שליטה ופוגע בכל מה שזו. החברים פחדו להכעיס אותו, בני המשפחה העדיפו לשמור ממנו מרחק ולנהוג בו בכפפות של משי, שחס וחלילה לא יכעס ולא יתפרץ. האחים התלוננו על שהם צריכים ללכת בבית כמו בחנות חרסין, אבל היה הרבה פחות נעים להתקל באחת מהתפרצויות הכעס שלו...

אבא שלו החליט לקחת את העניינים לידיים ולנסות "לחנך" את הבחור הצעיר שבוחר לעבוד עם הרגש במקום עם השכל, שבוחר להתפרץ במקום להתמודד, שמעדיף לפגוע במקום לדבר. הוא קנה ארגז מסמרים ענק, מאי שם סחב גזע עץ חלק ויפה, וממחסן הכלים הוא הוציא פטיש גדול. "אלה שלך" אמר האבא, "מהיום כל פעם שאתה מאבד שליטה ומתפרץ בכעס תיגש בבקשה לגזע העץ שבחצר ודפוק בפנים את אחד המסמרים, זה כל מה שאני מצפה ממל לעת עתה!". הוא היה מרוצה, לפחות לא מנסים להטיף לו כמה שהכעס הוא גרוע, ומה מעוללות ההתפרצויות שלו. נותנים לו לחיות כמו שהוא רוצה ולדפוק מסמרים.

הוא דפק מסמר אחר מסמר, כמעט בכל חצי שעה מסמר או שתיים, תוך כמה ימים היה הגזע מלא במסמרים, והקופסה החלה להתרוקן. פתאום הוא שם לב שהוא כבר דופק הרבה פחות מסמרים מביום הראשון, הוא הבחין שתהליך המודעות לכעס שלו חולל בתוכו משהו. שהוא מצליח פתאום לשלוט קצת יותר על

הכעס וכמות המסמרים שהוא דופק פוחתת והולכת.
הוא הבחין שבעצם הרבה יותר קל לשלוט בכעס מאשר לתקוע
מסמרים בגזע הקשה. הוא התחיל לשלוט בעצמו... עד שהגיע יום
נפלא שבו הוא לא התפרץ אפילו פעם אחת, הוא לא כעס, הוא לא
גידף, הוא לא צעק, הוא היה בשליטה מלאה.
"אבא!" הוא קרא בהתלהבות בערבו של יום, "היום לא תקעתי אפילו
מסמר אחד!"... "נפלא!" עודד אותו האב, "אני שמח לשמוע שהיית
מסוגל לשלוט בעצמך, זה מדהים. אבל כעת אני רוצה לבקש ממך
משהו נוסף", אמר אבא ושלה ממחסן הכלים צבת גדולה, "ממחר
בכל פעם שתשלוט בכעס, גש לגזע העץ ושלוף מסמר אחד,
תחזור לספר לי כשתסיים".

שבועיים אחר כך חזר הילד וסיפר בהתלהבות: "אבא, לא תאמין,
הוצאתי את כל המסמרים!" הוא היה נלהב, הוא הצליח לשלוט
בעצמו. "נפלא!" שמח אבא ויצא החוצה לראות את הגזע. "זה נפלא
שהצלחת לשלוט בכעסים שלך, עשית דבר גדול, אבל תסתכל על
הגזע ותראה את כל החורים שחוררת בו, הוא פצוע לגמרי, אין בו
כמעט פינה אחת חלקה. נכון, למדת לשלוט בעצמך, אבל חשוב
שתדע מה קרה בזמן שלא עשית זאת, חשוב שתדע איך כשכעסת
והתפרצת הצלחת לפגוע ולחורר את ליבם של הקרובים אליך, איך
פצעת בהם פצעים ונקבת בהם נקבים. ככה זה כשכועסים, ככה זה
כשמאבדים שליטה, קל לקלקל אבל קשה הרבה יותר לתקן".

*

בפרשת השבוע כתוב: "ויט אהרון את ידו על מימי מצרים ותעל
הצפרדע". הגאון רבי יעקב ישראל קנייבסקי זצ"ל כותב בספרו
'ברכת פרץ': "פרש"י ד"ל צפרדע אחת הייתה, והיו מכין אותה והיא
מתזת נחילין נחילין, וכך כתוב במדרש תנחומא שהיו המצריים מכין
אותה והיא מתזת וכו' והנה כשראו המצרים המכים אותה כי על ידי

זה מוסיפה להתוודע צפרדעים הרבה, הלא הדעת נותן שצריכים להפסיק מלהכותה, כדי שלא להרבות השרצים הללו. אבל מה מידת הכעס אומרת: אדרבה, מכיוון שמוסיפה להתוודע, כל שכן שצריכים להוסיף להתנקם ממנה, ולהכותה ככל האפשר. וכל שהוסיפה להתוודע, הוסיפו לכעוס וחמתם בערה בהם, וכך חזר חלילה הם הוסיפו להכות ולהתנקם, והיא הוסיפה להתוודע נחילין נחילין, עד כי 'ותכס את ארץ מצרים'. וכך הוא בכל מקום שכועסים, כי אם ישמעו חרפתם ולא ישיבו, ישתקע הדבר לאט לאט, אבל כשמשיבים לשכנגדו, הרי הוא מוסיף להשיב לעומתו כהנה וכהנה, וכל מה שיוסיף להתנקם, גם הלה יוסיף לעומתו ככל האפשר. ואם כן הדעת נותן שטוב ויפה לו לא להיטפל עם זה שציערו, ולעבור בשתיקה עד יעבור זעם. אבל מידת הכעס אומרת: 'וכי אנוכי אשתוק על זאת?', ומתחיל להשיב או להתנקם, וגם שכנגדו הולך ומוסיף, ומידת הכעס שלו אומרת שיש להשיב מנה אחת אפיים וכך לעולם, וסופו כמכת הצפרדעים במצרים".

*

כמה קשה היא מידת הכעס! כמה מקשה היא על חיינו של האדם, ואינה נותנת לו מנוח. מה רב ערכה של אישיות רגועה ונינוחה... אם היינו מבינים באמת כמה הכעס מזיק לנו, ופוגע ברקמת חיינו – אין ספק שהיינו משרשים לחלוטין את המידה הרעה הזו מקרבנו, ולא היינו מניחים לעצמנו עד שהיינו מגיעים למצב שאיש לא היה מצליח להכעיסנו יותר. את המעשה הבא סיפר הגאון רבי אברהם גניחובסקי דצ"ל, והיה מקדים ואומר שהסיפור שהוא עומד לספר הוא 'מסמר שיער' מעשה ביהודי שהיה רגזן במיוחד, והדבר הציק לו במאד, שהרי כבר אמרו חז"ל שהרתחנים חייהם אינם חיים (פסחים, דף ק"ג עמוד ב'). מחמת כעסו, לא היה איש זה נסבל בביתו, וגם לא בקרב ידידיו. הוא

ניסה להיגמל מהכעס בדרכים שונות, אבל לא הצליח. בשלב מסוים הגיע האיש לסטייפלער דצ"ל, ותינה לפניו את צערו הגדול: "כבר ניסיתי את כל העצות שבעולם ולא הועילו לי", אמר האיש. הסטייפלער הביט בו ברוך, ואמר שיש עצה שיתכן ותגמול אותו מהכעס, אבל בתנאי אחד, "האם תהיה מוכן לקיים את התנאי שאציע בפניך?" – שאל. "כל תנאי שיאמר לי הרב, לא יהיה קשה בעדי על מנת להיפטר מההרגל הנורא של הכעס", הבטיח האיש. "לא אבקש ממך דבר קשה מדי", אמר לו הרב, "רק שתביט על הפנים שלי במשך חמש דקות תמימות, בלא הפסק והיסח הדעת כלל". היהודי שמע ושמח עד מאד. ראשית, באמת לא מדובר בתנאי קשה, ושנית, מי לא יסכים להסתכל על פניו של צדיק גדול.

והנה, הרב דצ"ל מתחיל לעשות פרצופים שונים ומשונים בפניו הקדושות והעדינות, עין אחת למעלה ועין אחת למטה, לפתע הוא מראה פנים זועפות, מלאות חמה. וכך מחליף מפעם לפעם את פני קודשו ממבטים רגועים, לכאלה המביעים כעס ורתיחה... והאיש עומד ומשתאה לנוכח המראה הכל כך חריג, אך כיון שהתחייב להסתכל חמש דקות ברציפות, לא הזיז עיניו מפניו הקדושות של הרב, והיה זה עבורו סיוט בל יתואר... והנה, חלפו להם 5 הדקות, והסטייפלער חוזר לתואר (ולטוהר) פניו הרגילות. הוא פונה אל היהודי ואומר לו: "דע לך, כך נראה אדם כועס! ולא אחרת!".

"רבינו", אמר הגר"א גניחובסקי: "ביקש להראות לאיש את עצמו ב'מראה' ולהציג בפניו כיצד הוא נראה כאשר הוא כועס, כדי שיבין וירגיש את צורתו הנלוזה, ויחדל ממידתו הגרועה". ואכן, היהודי סיפר שההמחשה של הסטייפלער מלווה אותו לאורך כל שנותיו, וכאשר הוא עומד לכעוס, הוא מצייר לעצמו את הבעות הפנים של

אותו צדיק, ומיד הוא נמנע מן הכעס. ("אגן הסהר")

*

תסתכל במראה...

באחד הימים נכנס תלמיד לחדרו של הגאון רבי משה שמואל שפירא זצ"ל ראש ישיבת "באר יעקב" ושאלו: "כבוד הרב, שנים רבות זכיתי להכיר את ראש הישיבה ומעולם לא ראיתי את כבודו כועס. האם ראש הישיבה אינו יודע לכעוס? האם כבודו נולד עם תכונה מופלאה זו של שלוות הנפש, ואינו מכיר כלל את מידת הכעס? אני מאד רוצה לדעת מה הסוד של הרב".

הניד הרב את ראשו והשיב: "בילדותי הייתי כועס, אולם בגיל תשע החלטתי להפסיק לכעוס, ומאז איני כועס יותר..."

שמע התלמיד את תשובתו של הרב, ורגש עד של הערצה מילא אותו. הרב לא נולד עם תכונה נפלאה זו, אלא רכש אותה ביגיעה ומאמץ... המשיך התלמיד ושאל: "כיצד ניתן לשבור מידה? כיצד ניתן להגיע להחלטה שכזו ולהצליח לעמוד בה בגבורה? גם אני רוצה מאד שלא לכעוס, ובכל זאת מציף אותי הכעס פעם אחר פעם, גורם לי להתפרץ ולא לשלוט על עצמי..."

"בשביל זה בדיוק יש מראה!" השיב לו הרב בפשטות, "הבט במראה בשעה שאתה כועס, ותראה איך נראות פניך... בושה גדולה תמלא אותך. הלא אדם בשעת כעסו מאבד את מאור פניו, משחית הוא את צלם האלוקים שבו... הבט במראה בשעה שאתה כועס, ותראה עד כמה מגונה הוא המראה הזה..."

גם אני בילדותי הייתי כעסן, באחד הימים עברתי ליד מראה בשעה שכעסתי, ראיתי את דמותי משתקפת בעדה, ומאד לא כעסתי יותר..." חתם הרב. (רבי משה שמואל)

*

על דברי חז"ל במשנה (אבות ב' י') 'אל תהי נוח לכעוס', אמר הרה"ק
ה'ישמח משה' זיע"א: ממה נפשך לא ימהר אדם לכעוס – כי אם
כעס זה, עבירה הוא – הרי חלילה לו מלעבור עבירה ולכעוס, ואם
כעס זה לש"ש הוא ודבר מצווה הוא, אם כך ודאי שאין למהר
לכעוס, כי ל'מצווה' נדרשת 'הכנה' וישוב הדעת...

*

שלמה המלך אומר: "כעס בחיק כסילים ינוח" (קהלת ד' ט').
וצריך להבין: מה הקשר בין כעס לטיפשות? כיצד יכול הכעס לנוח
בחיקו של האדם?

המגיד מדובנא מבאר זאת על פי משל לבעל חנות גדולה, שבה
סחורה מרובה מסוגים שונים. כאשר ניגש הוא לסדר את הסחורה
המגוונת על גבי המדפים הרבים שבחנות, אלו מוצרים יניח בעל
החנות במדפים המרכזיים הנמצאים בהישג יד? את הסחורה
המבוקשת, שהקונים מבקשים אותה לעיתים תכופות. ומה יאחסן
במדפים הגבוהים, שיש צורך בסולם כדי לטפס ולהגיע אליהם? את
הסחורה שאינה מבוקשת לעתים קרובות. רק מפעם לפעם מגיע
מישהו לבקש את הסחורה הזו, ואז טורח בעל החנות, גורר את
הסולם, מטפס תוך כדי אנחה, ומוריד את הסחורה המאובקת.
אדם חכם, אומר המגיד מדובנא, 'מאחסן' את הכעס במדפים
הגבוהים, שאין העין רואה תדיר ואין היד משגת בקלות. רק לעתים
רחוקות יש צורך לטרוח ולהגיע לשם, וגם אז נעשה הדבר בחוסר
רצון, מתוך הכרח בלבד. החכם משתמש בכעס רק לעתים נדירות
בהחלט, וגם אז כעסו הינו כעס הפנים בלבד ולא כעס הלב.
כך כותב הרמב"ם בהלכות דעות: "וילמד עצמו שלא יכעוס, ואפילו
על דבר שראוי לכעוס עליו. ואם רצה להטיל אימה על בניו ובני
ביתו, או על הציבור – אם היה פרנס (ממונה) ורצה לכעוס עליהם
כדי שיחזרו למוטב, יראה עצמו בפניהם שהוא כועס כדי לייסרם,

ותהיה דעתו מיושבת בינו לבין עצמו כאדם שהוא מדמה כועס

בשעת כעסו, והוא אינו כועס". (פרק ב' הלכה ג')

זו דרכו של החכם. אבל הכסיל שומר תמיד את הכעס קרוב לליבו, "בחיקו". הכעס נח שם בקביעות, מוכן לשימוש מייד, בהתרעה של רגע. משהו לא כל כך נעים קרה? מישהו דיבר אליו לא מספיק לפי כבודו? הכעס כבר פעיל, ומיודענו זועם, משתולל, ומאבד עשתונות.

(הרב זמיר כהן)

*

הרב וולבה זצ"ל כותב בספרו "עלי שור" דרך מיוחדת בביטול מידת הכעס, וכך הם דבריו: "הכעס נובע מציר של תגובה המוטבע בנפשו של האדם במקרה שיכעיסו אותו בדיבור או במעשה".

כלומר, לכל אדם יש בדמיונו דרך שבה הוא חושב שצריך להגיב על דברים מסוימים, כגון אם יקבל מחמאה, חושב בדמיונו איך שהוא יחייך ויאמר תודה, ואם יקבל תוכחה, או שיפגעו בכבודו, אזי הוא רואה בדמיונו איך הוא מפשיל את שרווליו, ודופק על השולחן ומקים קול צעקה גדולה וכו', וישנם יהודים שטוענים, אני יוצא עדה מסוימת, ואנחנו כעסנים, וכך פוטרים את עצמם מעבודה על מידה מגונה זו. אם אדם היה רגיל לראות בביתו שכשאביו אינו מקבל את מבוקשו, מיד דופק בעוז על השולחן ומרים את קולו, ותכף מקבל את מבוקשו, מיד חושב בליבו "גם אני אגיב כך ואקבל את כל מבוקשי", כך הוא גדל כשבדמיונו מונח שבכל פעם שיעברו על רצונו, יכעס ויצעק ואז יסתדרו הדברים.

על פי דרך זו כותב הרב וולבה זצ"ל, אם נשנה את הדמיון שנמצא בקרבנו, וניקח את דמיונו לטיול, ונצייר איך שמישהו בא אלינו בטענות, או פוגע בנו, ותגובותינו אליו רגועה ושמחה. וכך אדם ידמין במחשבתו איך שחוזר מהכולל, או מהעבודה, והוא מוצא שהבית לא נקי או מסודר, ואין אוכל מבושל, ואיך שהוא מגיב

לאשתו בחיור ובהבנה, שכנראה מתוך לחץ עבודות הבית לא הספיקה. כן ידמיין איך שבשעת נהיגה, נהג מסוים עקף אותו בפראות, והוא מקבל את הדברים בשלוות נפש, וכי מה יעזור לו להתעצבן?... וכך בכל נקודה בחיינו שאנו יכולים להגיע בה לידי מידת הכעס, נדמיין את עצמנו נמצאים בה, ובתגובה שקולה ומתונה (בדמיון), ועם הבנה רבה לצד השני.

*

מתוך דברי הסטייפלער שהבאנו לעיל אנו לומדים יסוד בחינור: ילדים מאתגרים אותנו עם התנהגויות שליליות, התנהגויות שמידת הכעס רוצה שנכה בהם. אבל עלינו לא להיות פזיזים, אלא לאפשר למידת הדעת לבחון את ההתנהגות הרצויה שלנו. לפעמים איננו ומכות גורמים לתוצאה הפוכה. כמו במכת צפרדע... יש פתגם מפורסם שאומר שמי שארגז כלי העבודה שלו כולל רק פטיש, אז כל העולם נראה לו כמו מסמרים... מי שמשכיל לעבוד עם כלי עבודה נוספים, יצליח הרבה יותר בשיטות עקיפות. יש כלי עבודה פחות "מרשימים" אבל הרבה יותר אפקטיביים. (הרב דן טיומקין)

*

עבודת החינור היא מפגש בין נפשות שנועד להצמיח את נפש המתחנך. הגדרה זו שוללת את היכולת לחנך מתוך כעס. החינור דורש בין השאר חשיבה, תכנון, מתיונות, הקשבה וגמישות וכל אלו לא עובדים טוב עם הכעס, כי המוח לא יכול להיות בו זמנית בנסיגה וצמיחה.

*

אמר הגאון רבי גרשון אדלשטיין שליט"א: "ה'חזון איש' כותב שתלמיד מושפע מההנהגה של המחנך, ומתנהג באותה ההנהגה שהוא רואה אצל המחנך, ולמשל אם הוא רואה שהמחנך כועס, הרי הוא חושב שכעס זה דבר מותר, ומתחיל גם הוא לכעוס, ואפילו אם

באותו המקרה הייתה סיבה מוצדקת לכעוס, התלמיד אינו מבין, וחושב שכבר מותר לכעוס. ובאמת הכעס לא מועיל ולא מוסף כלום בהשפעה על המתחנך, רק יכול להיות שיגרום פחד ומשמעת של פחד איננה משמעת! ולפעמים יש מקרים מיוחדים שיש בזה צורך אצל ילד יחיד, שלא יתחצף, אבל בדרך כלל משמעת שמטילים פחד על הילדים אין בה שום תועלת. ועוד צריכים לדעת, שאם רוצים לתת תוכחה לתלמיד, ולהסביר לו שהוא עושה דבר שלא כהוגן, אין להעיר לו על כך ברבים, רק ביחידות, להכניס אותו בחדר, במקום שאין רואים, ושם לדבר איתו. ותחילה יש לשבח אותו, ולומר לו, הרי אתה בעל כישרון, ובעל מידות טובות, ואתה יכול להיות אדם גדול מאד, ולמה לך להתנהג כך? הרי זה לא כדאי לך! – ככה יש לדבר איתו, מצד מה שכדאי לו, ורוצים את טובתו. אבל לא לצעוק ולא לכעוס, צעקות וכעס לא עוזרים למשמעת.

וכבר סיפרתי, ממשיך הרב, על אחד שהוא מגיד שיעור בישיבה קטנה, בשיעור בקיאות בסדר שני, שאז קשה מאד להחזיק משמעת, ואצלו לא הייתה שום בעיה במשמעת. והסיבה לכך, מפני שהוא אדם שאינו מסוגל לפגוע, ונזהר שלא להגיב במילה הפוגעת בתלמיד. וכשהתלמידים רואים זאת, הם מרגישים שהרב הוא אדם מרומם, שאינו רוצה לפגוע בהם, ונזהר בכבודם, ומחשיב אותם, ועל ידי זה יש משמעת. בסדר שני בישיבה קטנה, שזה הזמן הכי קשה להשפיע, כך השפיע. זו הדרך". ("דרכי חינוך")

*

לגבי כעס של מחנך, כותב בעל התניא זיע"א: "בענין הכעס שהוא כעובד עבודה זרה, והיינו במילי דעלמא. כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ולכן במילי דשמיא – לאפרושי מאיסורא, לא שייך האי טעמא דאמרן. וכמ"ש 'ויקצוף משה' והיינו משום כי ה' הקרה לפנינו מצוה זו לאפרושי מאיסורא כדי לזכותנו". (אגרת הקודש כ"ה)

ממשה רבינו אנו למדים כי המחנך, שתפקידו הוא ליישר את דרכו של התלמיד ולהרחיק אותו מהחטא, צריך לכעוס על התלמיד במקום בו התלמיד נוהג שלא כהוגן. הרמב"ם (שהבאנו לעיל) אומר שאין לו למחנך לכעוס באמת, אלא רק להראות פנים כועסות לצורך המשימה החינוכית, אמנם מדברי בעל התניא משמע שעל המחנך באמת לכעוס במידת מה וכעס זה אינו כלול במאמר חז"ל "כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה".

*

אמר הגאון רבי אהרון לייב שטיינמן זצ"ל: "גם כשמענישים שחס ושלום לא יותר על המידה... זה יכול להביא לירידה מהדרך. וק"ו לא מתוך כעס ורוגז".

*

הרב וולבה זצ"ל מסביר שהסבלנות היא מידה הכרחית בחינוך ילדים: "כמה סבלנות צריכים בחינוך ילדים. עם צעקות וסטירות חי לא 'מחנכים'. נתלמד איפה בסבלנות עם בני הבית, נקבע לעצמינו שעה קבועה, שבה נתאזר ביותר בסבלנות, ותהא זו שעה שבה עלולים דווקא להתעצבן, כגון בבוקר כשהילדים צריכים לצאת למקום לימודם, או בערב כשהם צריכים לשכב לישון, אז ישמור על קור רוח ומנוחת נפשו. נתרגל בזה עד שייקבע בלבנו ציור ברור של הנהגה עקבית של סבלנות בלב שלם. אחר כך נעביר את הזמן הקבוע הזה לזמן חולשה אחר בבית, עד שנתלמד גם בזה, וכל זאת לתקופה ממושכת, עד כדי התלמדות יסודית במידת הסבלנות".

*

לסיום: כתב הרמב"ן: "תתנהג תמיד לדבר כל דברך בנחת, לכל אדם, ובכל עת, ובזה תינצל מן הכעס, שהיא מידה רעה להחטיא

בני אדם". (אגרת הרמב"ן)

שבת שלום!

העלון מוקדש
להצלחת התורם וכל משפחתו
ברוחניות ובגשמיות

לתגובות ולקבלת העלון במייל: yd0527606276@gmail.com